

Каринна САРДАРЯН
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
журналістики та нових медіа
Київського університету
імені Бориса Грінченка

УДК 821.161.2Жиленко (045)

ДОСТОВІРНІСТЬ ТА СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ КНИГИ СПОГАДІВ ІРИНИ ЖИЛЕНКО «НОМО FERIENS»

У статті розглядається проблема достовірності-недостовірності книги спогадів Ірини Жиленко «Номо feriens», у якій репрезентовано біографічні відомості мисткині, літературні портрети її оточення, листи авторки та її сучасників, щоденникові записи письменниці, коментарі до певних подій. Твір виявляє синтетичність на рівні поєднання художніх та документальних елементів. До художніх слід віднести пізніше опрацьовані авторкою листи, нотатки, вкраплені художні твори, коментарі, відступи. Документальні елементи твору представлено листами та щоденниковими записами, створеними у певний час. Уведені до твору документальні жанри (листи, щоденники, згадки) допомагають розкрити хрестоматійний образ поетеси та діячів культури, науки, яких вона згадує. В розвідці акцентовано, що листи і щоденникові нотатки виступають документами доби в тому випадку, якщо не застосовані пізніші вкраплення. В роботі відзначено суперечливість і суб'єктивність у судженнях Жиленко, доповнення, опрацювання та пізніші вкраплення в тексті листів та щоденникових нотаток, що мало на меті прикрасити образи чи зображувати в спогадах обставини.

Ключові слова: документальна література, суб'єктивність, достовірність, недостовірність, суперечливість, художня вигадка, опрацьованість щоденникових записів і листів.

Постановка проблеми. Твори літератури non-fiction є джерелом отримання історичної інформації, проте в документалістиці можуть мати місце художня вигадка та суб'єктивність. Тому досить важливо, аби дослідник мемуарних творів мав змогу й інструменти для відділення документальної інформації, яка є історичною, від художньої вигадки та суб'єктивної оцінки подій, характеристики постатей, подій, фактів.

Мемуарна спадщина має суттєве значення для розуміння особистості митця, оскільки в ній знаходимо поміж іншим те, що автор не міг висловити за тих чи інших обставин. Листи й щоденникові записи, що входять до складу книги спогадів «Номо feriens» Ірини Жиленко, є живим свідченням доби, дають вичерпний матеріал для розуміння внутрішнього світу майстра слова, вони наповнені авторським я. Варто підкреслити, що епістолярні тексти створюють фокус безпосереднього спілкування з автором, читач ніби бере участь у реальних подіях. Мемуарна спадщина митця є сповіддю та одкровенням, філософсько-естетичним роздумом, психологічним спостереженням, хронікою епохи, характеристикою персонажів певного кола з детальними портретами людей.

Листи Ірини Жиленко до Володимира Дрозда – це хроніка тогочасних буднів, що відображає атмосферу 60-х років ХХ ст., це свідчення про час, про проблеми тодішнього суспільства. Деякі з цих проблем не втратили актуальності й сьогодні. Крім того,

листи подружжя Дрозд – Жиленко – це свідчення істинного подружнього кохання, для якого не існувало ані відстаней, ані перепон, ані часу. Звичайно, у цьому контексті інтимне вираховується на тлі суспільного. На сторінках твору Ірини Жиленко постають не лише будні, а й картини щоденної праці митців на літературній ниві в атмосфері тоталітарного режиму та сучасності. Проте, щоб проаналізувати суб'єктивні враження авторки, відділити їх від достовірної інформації, необхідні певні знання про епоху, творчість автора, його середовище, порівняння спогадів із мемуарними творами інших шістдесятників, а також відчуття «контексту» та «підтексту».

Актуальність нашої розвідки визначається, по-перше, необхідністю проведення ретельного аналізу твору, що дає можливість розглядіти певну суб'єктивність у зображенні деяких елементів твору, опрацьованість щоденникових нотаток і листів, суперечливість розмірковувань авторки; по-друге, відсутністю в українській науці вивчення проблеми достовірності-суперечливості книги спогадів Ірини Жиленко.

Доробок І. Жиленко розглядали такі науковці, як Л. Бублейник та Л. Оляндер, М. Жулинський, В. Кизилова, Д. Кишинівський, М. Коцюбинська, А. Макаров, Л. Тарнашинська, М. Штолько, Г. Штонь та ін.

Метою статті є актуалізація достовірності й суперечливості, художньої вигадки у книзі спогадів «*Nomo feriens*» Ірини Жиленко. Досягненню поставленої мети підпорядковано вирішення таких завдань: актуалізація достовірних фактів та вигаданої інформації у творі; аналіз об'єктивності та суб'єктивності викладення, виявлення у книзі спогадів опрацьованих, доповнених записів.

Виклад основного матеріалу. Художній потенціал твору Ірини Жиленко «*Nomo feriens*» полягає в його полістилевості, метажанровому характері. Тематична та жанрова свобода надає унікальності книзі спогадів. «*Nomo feriens*» приваблює інформативністю, сповідальним характером, прив'язаністю до певних фактів та реалій. Твір містить поезії, анекдоти, цитати, афоризми, автокоментарі, рецензії, листи, щоденники мисткині, побутові нотатки – все це, створене в єдиному потоці, справляє характерне співзвуччя. «*Nomo feriens*» поєднує документальність, художність і ліричність форми, висвітлює біографічні та історичні факти, особливості творчості й світогляду письменниці, є документом автовідображення. Тому є всі підстави вважати книгу спогадів І. Жиленко синтетичним за жанровою природою твором, що відкрило перед авторкою «*Nomo feriens*» широкі можливості використання поетики художньо-публіцистичних жанрів, оскільки письменниця поєднує листи, щоденникові записи, автокоментарі, лірику, висловлює власну концепцію дійсності – все це зв'язано розділами двох книг твору [2, с. 293].

Книга спогадів І. Жиленко характеризується художньою експресивністю, що зумовлено оригінальними художніми вкрапленнями та акцентами, якими є роздуми мисткині, влучні вірші до певних епізодів, колоритні пейзажі. Книга «*Nomo feriens*» містить елементи художнього й документального творів (листи, щоденникові нотатки, повідомлення), позначена тематичною та жанровою свободою, оскільки письменниця порушує не лише тему кохання, що є провідною. Авторка висвітлює політичні факти, їм подається зважена оцінка. В оцінках І. Жиленко присутні глибина, сміливість, розкутість.

Відстежимо суперечливі висловлювання письменниці на сторінках «*Nomo feriens*». У листі від 31.X.1965 р., адресованому В. Дрозду, що увійшов до книги спогадів, І. Жиленко цитує вірші у прозі Габрієли Містраль, зазначаючи: «коли йдеться про істинне: любов, красу, материнство, – смішними здаються національні відмінності» [1, с. 578].

Суперечливість цієї тези простежується в оповіді про знайомство з Григорієм Гавриленком, для якого духовний комфорт, стриманість і рівновага складали пріоритетність у житті. Жиленко зазначає, що перебуває у стані «постійної незгоди зі світом». Письменниця відкидає думки художника про комфортність зникнення у людей будь-яких відмінностей, стирання національних граней, які для нього, «мовно

зденационалізованого», є прийнятними. Жиленко висловлює свою позицію: «Державі, мабуть, комфортно мати таких громадян. Чому мене так усе це схвилювало? Та просто тому, що і сама я постійно шукаю логічного ґрунту для своєї потреби духовного комфорту. Але, не знаходжу. Слава Богу! І *національно заангажована* я не лише тому, що пишу цією мовою, а тому, що вважаю національність – обличчям народу. А обличчя мусять бути різними. Однакове не може бути прекрасним. Яюсь, коли я розводилась про своє толерантне ставлення до будь-якої нації, мене ущипливо спитали, чи хотіла би я, аби моя донька вийшла за людину іншої раси. Я відповіла: ні, не схотіла би. І саме тому, що я проти розмивання національних і расових відмінностей. Поки ми всі різні – всі прекрасні, мов барвистий квітник. Якщо ж усі кольори квітів розмити і змішати – утвориться сіро-каламутна реальність. Григорій Гавриленко задля духовного комфорту згодний з такою реальністю, бо вона таки – реальність! У мене ж до цієї реальності – опір, і я не збираюся молитися на реальність цієї неестетичної реальності» [1, с. 632].

Отже, суперечливість у світогляді мисткині щодо національних питань наштовхує на думку, що І. Жиленко не була прихильницею космополітизму, а теза про відсутність національних відмінностей у почуттях свідчить про глибоку симпатію до творчості чилійської письменниці та про її світовідчуття.

Неточності у деяких щоденникових нотатках можуть свідчити про опрацьованість цих записів. Наприклад, роздуми про талановитих митців авторка відбиває у недатованій щоденниковій нотатці 1971 р.: «Зайшла я у «Хрещатий яр», випила кави. На Плаксієвих фресках висять брудні полотняні драпі. Фрески от-от знищать. Я не маю ту роботу за вершину генія Бориса Плаксія – то швидше гра і відпочинок, бо Плаксій – глибокий і значний художник. І все-таки лють заливає душу: як сміють оті покидьки, ота м'ясна начинка для керівних крісел, губити працю митця? І «чи буде суд, чи буде кара?» А втім, пам'ять людства і є тим судом, тією карою. Бо змиються з лица землі, мов порох, усі ті дядяхи із залізними шелепами, а ми, добрі й талановиті, ми – «золото світу Божого» – залишимося». Людство – це ми, митці...» [1, с. 436].

У зазначеній нотатці авторка розповідає про долю фресок, виконаних художником-монументалістом Борисом Плаксієм, який зазнав утисків від радянської влади через відмову зректися авторства листа-протесту 1968 р., що уклала українська інтелігенція з вимогою припинити політичні процеси, спрямовані проти діячів культури. Проте відзначаємо неточність І. Жиленко у датуванні: розпис Б. Плаксія було знищено в 1970 р., а не 1971 р., як зазначає письменниця.

Вартісним для дослідників творчості письменників є автокоментар Жиленко щодо свого чоловіка, уміщений у розділі «Сунична галявина» (погляд з осені): «Доля. 1962 рік. Десь там Черніговом ходить такий собі Володимир Дрозд, сповнений задумів неймовірних, ненаситної енергії і працьовитості. Він пише юнацьку повість «Люблю сині зорі». І, ні слухом, ні духом не відаючи про Ірину Жиленко, назве свою героїню Іриною Володимирівною, наділить її маленьким зростом та співучістю. Мине кілька місяців, і, як метеор увірвавшись у столичне літературне життя, він миттю розгребе довкола Ірини Жиленко її численних залицяльників і за три дні зробить її своєю дружиною» [1, с. 134]. Цю невелику за обсягом тезу мисткиня подає з відстані років, згадуючи і доленосні зустрічі львів'янок Марічки і Марти з І. Драчем та І. Дзюбою. З нижчезазначеного коментаря поетеси нам стає відомо, що одним із «залицьників» Жиленко був Валерій Шевчук, про якого вона пише: «Ще ми романтично листуємося з ним, живучи в одному місті, і Валера розпочинає листи зверненням: «Ірино, боже телятко!» І підписується величезними літерами лише іменем, розтягуючи його на всю сторінку» [1, с. 134]. Письменниця похвально відгукується про здібності та вдачу Шевчука, якого характеризує як відвертого, нелицемірного, талановитого юнака. Паралельно ми порівняли спогади Валерія Шевчука («На березі часу. Ті, котрі поруч: Спогади про сучасників», 2016), у яких автор не дуже коректно відгукується про І. Жиленко. Автор оприлюднює інтимну інформацію, якою та ділилась з ним, уточнює та коментує

щоденниковий запис мисткині (недатована згадка, книга спогадів «Homo feriens», с. 142): «Є про мене згадка на с. 142, коли І. Жиленко по-жіночому злукавила: «Позавчора проблукала вечір із Шевчуком. Вилила все. Стало легше. Він розуміє мене. Ми сиділи в Ботсаду і говорили, говорили...» Хотілося б мені прочитати справжній запис у її щоденнику, бо цей – цензурований авторкою пізнішими часами. Ми й справді проблукали разом цілий вечір, – це було після її повернення з літсемінару в Одесі, – і вона виливала мені свої прикросі (описані в її спогадах): сиділи в університетському саду, але не так говорили, як цілувалися. А коли цілуєшся, то розмова не вельми виходить. Я цього факту (єдиного з нею, до речі) ніколи не приховував, навіть кпив із В. Дрозда, що цілувався з його жінкою раніше за нього, і він того до серця не брав. Але «kobieta jest kobieta» – кажуть поляки» [3, с. 344]. Цей коментар В. Шевчука стосовно І. Жиленко, як і безліч інших, є нешляхетним. Варто зазначити, що їй Шевчук присвятив найбільшу за обсягом статтю – 36 сторінок (на другому місці – стаття, присвячена В. Дрозду, включаючи його листи), а кількість згадок у тексті імені Жиленко переважає нарівні з іменами В. Дрозда, Є. Гуцала, І. Драча, що свідчить про не пригаслий навіть з часом інтерес Шевчука до Жиленко [1, с. 238]

Розглянемо ще один випадок недостовірності аналізованої книги спогадів. У листі від 16.06. 64 р. І. Жиленко ділиться з чоловіком думками про нову книгу Є. Гуцала: «Враження од неї досить складне. Все, що стосується природи, побуту, зовнішності людей, їхніх почуттів, – прекрасно. Уяви собі хоча б, як дівочі щоки «дзвенять од рум'янцю». Такі речі, як «Скупана в любистку» і «Яблука з осіннього саду», – висока проза поетеса. Хоч і дещо занадто розмита «красивими словами». Тобто на запитання, як пише Гуцало, – відповідаю: прекрасно! Але на запитання, «що» і «про що» пише Гуцало, я би так не відповіла. Такі наївні сюжети...» [1, с. 315] Варто зауважити, що в згаданому вище листі поетеси до чоловіка нами помічена невідповідність: у ньому вона аналізує твори Євгена Гуцала «Яблука з осіннього саду» (1964), «Скупана в любистку» (1965). Це дозволяє дійти висновку: деякі листи та щоденникові нотатки опрацьовані авторкою та доповнені набагато пізніше.

Висновки. Книга спогадів «Homo feriens» – складний комбінований твір, що відбиває події від другої половини 1940-х рр. до 2007 р., репрезентує біографічні відомості мисткині, літературні портрети її оточення, листи авторки та її сучасників, щоденникові записи письменниці, коментарі до певних подій, художні твори. Твір виявляє синтетичність на рівні поєднання художніх та документальних елементів. До художніх слід віднести пізніше опрацьовані авторкою листи, нотатки, вкраплені художні твори, коментарі, відступи. Документальні елементи твору репрезентовано листами та щоденниковими записами, створеними у певний час. Уведені до твору епістолярії допомагають розкрити хрестоматійний образ поетеси, відбивають її внутрішній світ. Документальні жанри (листи, щоденники, згадки), що задіяні авторкою у творі, так само доповнюють книжні образи видатних сучасників поетеси, допомагаючи осмислити особливості політичної ситуації, культурного, літературного життя суспільства [2, с. 290].

Листи й щоденникові нотатки виступають документами доби в тому випадку, якщо не застосовані пізніші вкраплення: опрацювання текстів листів та щоденникових записів. Доповнення, опрацювання, пізніші вкраплення мають на меті прикрасити образи чи обставини, що призводить до втрати документальності тексту, проте допомагають правильно зрозуміти образ митця та його стосунків з героями твору.

Перспективи подальшого дослідження проблеми достовірності-недостовірності, опрацьованості й суперечливості книги спогадів «Homo feriens» Ірини Жиленко вбачаємо в більш детальному вивченні листів, щоденникових записів письменниці, а також аналізі зображення в творі портретів видатних постатей, які авторка характеризує відповідно до особистого емоційного сприйняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жиленко І. В. *Homo feriens: Спогади* / передм. М. Коцюбинської. Київ : Смолоскип, 2011. 816 с.
2. Сардарян К. Г. Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 392 с.
3. Шевчук В. На березі часу. Ті, котрі поруч: Спогади про сучасників. Київ : Либідь, 2016. 576 с.

Каринна Сардарян

**Достоверность и противоречивость книги воспоминаний
Ирины Жиленко «Homo feriens»**

В статье рассматривается проблема достоверности-недостоверности книги воспоминаний Ирины Жиленко «Homo feriens», в которой представлены биографические сведения, литературные портреты окружения автора, письма автора и её современников, дневниковые записи писательницы, комментарии к определенным событиям. В произведении отмечена синтетичность на уровне сочетания художественных и документальных элементов. К художественным относим позже обработанные писательницей письма, заметки, добавленные отрывки художественных произведений, комментарии, отступления. Документальные элементы книги воспоминаний представлены письмами и дневниковыми записями, созданными в определенное время. Добавленные в произведение документальные жанры (письма, дневники, воспоминания) помогают раскрыть хрестоматийный образ поэтессы и деятелей культуры, науки, которых она вспоминает. В статье акцентировано: письма и дневниковые заметки выступают документами эпохи в том случае, если не применены более поздние вкрапления. В статье отмечены противоречивость и субъективность в суждениях Ирины Жиленко, дополнения, обработанность текстов писем и дневников, а также более поздние вкрапления в тексты писем и дневниковых заметок, имевшее целью украсить образы или изображаемые в воспоминаниях обстоятельства.

Ключевые слова: документальная литература, субъективность, достоверность, недостоверность, противоречивость, художественный вымысел, обработанность дневниковых записей и писем.

Karinna Sardaryan

The Authenticity and the Divergence of the Memory Book by Iryna Zhilenko «Homo Feriens»

Non-fiction works are the source of the historical information, though memoirs may have some fiction character and subjectivity. That's way the researcher of the memoirs had certain instruments for differentiation of the documentary information which is historical from fiction one and the subjective estimation of the events, characteristics of the heroes, events and facts. The presents the review of the problem of the accuracy/inaccuracy of the memory book by Iryna Zhilenko «Homo feriens», which offers biographical information of the artist, literary portraits of her company, author's letters and her contemporaries, writer's diary notes, author's comments to certain events. The works is remarkable for its synthesis as far as combinability of fiction and documentary elements level is concerned. Fiction elements are lately finished letters by the writer, notes, added extracts of fiction, comments and digression. Documentary elements of the book are presented by the letters and diary notes made at a definite time. Added to the work documentary genres (letters, diaries, memoirs) help to reveal well-known poetess's image and cultural workers, science leaders which she memorizes. The article accentuates the letters and diary notes as which are the documents of the epoch in case if there weren't made late inclusions. There marked the divergence and subjectivity of Iryna Zhilenko's thoughts, additions, working out of the diaries and also more late inclusions into the texts of the letters and diaries which had a goal to décor images or circumstances which were depicted.

Keywords: documentary literature, subjectivity, authenticity, inauthenticity, divergence, fiction, working out of diary notes and letters.